

פרשת שקלים מחצית השקל

שיחה מפי הרב חיים איידלס

קריאת פרשת שקלים

הפרשה פותחת במצות נתינת מחצית השקל. המשנה (פרק ג משנה ד) אומרת:

”ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר”.

הטעם לקריאת פרשת שקלים הוא דין המשנה שהיו משמיעים את הציבור באחד באדר על נתינת השקלים לבית המקדש (משנה מסכת שקלים פרק א משנה א):

”באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים”.

שואלת הגמרא (תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כט עמוד ב):

”בשלמא על הכלאים - דזמן זריעה היא, אלא על השקלים מנלן? אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: דאמר קרא ”זאת עלת חדש בחדשו”, אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה. וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה, קדמינן וקרינן באחד באדר, כי היכי דליתו שקלים למקדש”.

בכל השנה מקריבים בכל חודש את הקרבנות הראויים להם, כדברי הפסוק ”זאת עולת חודש בחדשו”. אמנם מסיים הפסוק ”לחדשי השנה”, בכל שנה מתחדשים החודשים שוב. כל הקרבנות באים מתרומת השקלים למשך שנה, ובכל שנה בחודש ניסן מתחילים לתת את הקרבנות מתרומה חדשה לשנה החדשה. ועל אף שלכאורה דין השקלים לא שייך בימינו, אומר מרן המשנה ברורה (סימן תרפה סעיף קטן ב):

”אנו משלמין פרים שפתינו בקריאת הפרשה של כי תשא דכתיב בה ענין השקלים”.

כלומר כנגד מה שהיו משמיעים על השקלים בעזרת שליחי בית הדין כך קוראים את פרשת שקלים בראש חודש אדר או בשבת הקודמת לה, מדין ”נשלמה פרים שפתינו”¹ עוד מוסיף השפת אמת (ויקרא תרנ”ח) שכח עשיית הקרבנות וגביית השקלים שנעשה ע”י משה רבנו נשאר לדורות בדיבורים של עם ישראל. ולהיפך, יש צד שהאמירה בפה של הקרבן גבוהה מנתינתו בפועל, משום שהיא מלאה כיסופים ליום בו נזכה לקיים את המצווה.

נתינת זכר למחצית השקל

מלבד קריאת פרשת שקלים, אנו נוקטים גם למעשה בנתינת זכר למחצית השקל, כפסק מרן הרמ”א (אורח חיים סימן תרצד סעיף א):

”יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר. ומאחר ששלשה פעמים כתוב ’תרומה’ בפרשה, יש ליתן ג’; ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה, וכן נוהגין בכל מדינות אלו... ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבין עשרים ולמעלה. ויש אומרים שנותנים מחצית השקל לצדקה מלבד ג’ מחצית אלו, ואין נוהגין כן”.

וביתר הרחבה כתב בחיבורו דרכי משה (שם):

”ובמרדכי ריש פרק קמא דמגילה בהגהות (סי’ תשעז) מה שנותנים ג’ מחציות לפורים משום דכתיב בפרשת כי תשא (שמות ל יג, טו) שלש פעמים מחצית השקל”.

למעשה ישנן ג’ מגביות של מחצית השקל; מגבית אחת כל אחד נותן כפי נדבת ליבו ולא הייתה יד כולם שווה במגבית זו. המגבית השנייה היא מגבית מחצית השקל בשביל האדונים. המגבית השלישית נועדה לקרבנות של אותה השנה. בשתי המגביות האחרונות כל אחד נותן דווקא חצי. במה שונות מגביות אלו מהמגבית הראשונה שנועדה לבניין המשכן, מדוע כל אחד יכול לתת בהן דווקא מחצית השקל ולא יותר?

מהות מצות מחצית השקל

בציווי על נתינת מחצית השקל כותבת התורה (שמות פרק ל פסוקים יא-טו):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר. פִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַפְּקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כַּפֹּר נַפְשׁוֹ לַה' בַּפֶּקֶד אַתֶּם וְלֹא־יְהִי בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתֶּם. זֶה יִתְּנוּ כָּל־הָעֶבֶר עַל־הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשָּׂקֶל בַּשָּׂקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׂקֶל מִחֻצֵי הַשָּׂקֶל תְּרוּמָה לַה'. כָּל הָעֶבֶר עַל־הַפְּקֻדִים מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמֵעַלָּה יִתְּנוּ תְּרוּמַת ה'. הָעֶשְׂרִי לֹא־יִרְבֶּה וְהַדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחֻצֵי הַשָּׂקֶל לְתֵת אֶת־תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל־נַפְשׁוֹתֵיכֶם.

¹ מושג זה נלקח מלשון המדרש (במדבר רבה פרשת קרח פרשה יח): ”כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו, אמרו ישראל רבש”ע בזמן שביית המקדש קיים היינו מקריבים קרבן ומתכפר, ועכשיו אין בידינו אלא תפלה”.

(דברים כב יט), ואנחנו הוצאנו שם רע על הקדוש ברוך הוא, ואמרנו "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד), כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר מן האונס למד משה, כתיב באונס "ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף" (דברים כב כט), ואנחנו אנסנו את הדיבור, שכתוב "לא יהיה לך אלהים אחרים" (שמות כ ב), ועשינו עבודה זרה, כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף. ר' יהודה בר סימון אמר משור נגח למד משה, שנאמר "אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו" (שמות כא לב), ואנחנו המרנו כבודו בשור, שנאמר "וימירו את כבודם בתבנית שור" (תהלים קו כ), כל אחד ממנו צריך ליתן שלשים שקל. ידע הקדוש ברוך הוא מה בלבו של משה, אמר לו חייך לא ככר כסף, ולא מאה כסף, ולא חמשים שקלים כסף, ולא שלשים שקלים, אלא זה יתנו".

לאחר שהלויים הרגו את החוטאים בעגל חשש משה מה יכפר על אותן הנפשות המתות, בלמדו שאדם נכון לתת את ממונו על מנת לכפר על נפשו. הסתפקו האמוראים מנין למד משה רבנו את חיוב זה, ולמעשה הקב"ה לא מקבל אף אחד מהנימוקים לחיוב, אלא מצווה לתת מחצית השקל לכפר על נפשותיהם. כל אדם עלול לדקדק על עצמו במה הוא חטא ואיזה סכום הראוי ביותר לכפרתו. לכן משה רבנו, אב בחכמה, אב בתורה ואב בנביאים, שכדברי הרמב"ם (מורה הנבוכים חלק ג פרק נד)² היה חכם משלמה המלך 'החכם מכל אדם', מחפש תקנה לעם ישראל. ומשה רבנו שנשאר בשאלה מקבל מענה מה' שיש לתת דווקא מחצית השקל.

מסביר בעל הכלי יקר (שמות ליג) שמדרש זה מוקשה מכל מיני צדדים; כיצד ילמד משה רבנו מפסוק שנזכר בספר מלכים, ומה כוונת המושג שעם ישראל אנס את הדיבור האלוקי? כמו כן יש לשאול מה ההשוואה בין שור נגח לחטא העגל מלבד שבשניהם יש שור?

לאחר שאלותיו יישב הכלי יקר מדרש זה בצורה נפלאה:

"ואומר אני לפי שמצינו במעשה העגל עברו ישראל על ארבעה ראשי עבירות, והם עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם... ולשון הרע הוא מה שנאמר (שם פסוק יח) "קול ענות אנכי שומע", היינו חרופים וגדופים. וזהו מה שאמרו זה לזה "אלה אלהיך ישראל", כי סתם עבודה זרה תלויה במחשבת המאמין בה, כי מטעם זה נאמר (יחזקאל יד ה) "למען תפוש את בית ישראל בלבם".

התורה מסבירה שמטרת הנתונה היא "לכפר על נפשותיכם", על מה יש לכפר? לפי הפירוש הפשוט יותר "ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם" כוונתו שמה תהיה בהם מגיפה מכח מה שמונה אותם. אמנם רש"י (שמות פרק ל פסוק טו) הוסיף על פירוש זה פירוש נוסף:

"לפי שרמז להם כאן שלש תרומות, שנכתב כאן תרומת ה' שלוש פעמים: אחת תרומת אדנים, שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן ונתנו כל אחד ואחד מחצית השקל, ועלה למאת ככר, שנאמר (שמות לח כה) "וכסף פקודי העדה מאת ככר", ומהם נעשו האדנים, שנאמר (שמות לח כז) "ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת, מאת האדנים למאת הככר ככר לאדן". והשנית אף היא על ידי מנין שמנאן, משהוקם המשכן, הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א א) "באחד לחדש השני בשנה השנית", ונתנו כל אחד מחצית השקל, והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה. והושוו בהם עניים ועשירים, ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים. והשלישית היא תרומת המשכן, כמו שנאמר (שמות לה כד) "כל מרים תרומת כסף ונחשת", ולא היתה יד כולם שוה בה, אלא איש איש מה שנדבו לכו".

לדעת רש"י לא כל שלוש התרומות היו לכפרת הנפש, אלא התרומה שהייתה בתחילת חומש במדבר, חומש הפקודים. על מנת למנות את עם ישראל שוב משה רבנו מקבל מחצית השקל מכל העם, ועליה נאמר "לכפר על נפשותיכם", משום שבה עתידים ישראל לקנות את הקרבנות שמתכפרים בהקרבתם.

מחצית השקל - תיקון חמדת הממון

אמנם המדרשים (מדרש תנחומא פרשת כי תשא אות יא, ילקוט שמעוני כי תשא רמז שפ) מקשרים את מחצית השקל דווקא לחטא העגל שמובא בפרשת כי תשא לאחר הציווי על פרשת שקלים:

"כיון ששמע משה כן נתיירא ואמר "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו" (איוב ב ד). אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי אמר משה כבר מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף, שנאמר "והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול" (מלכים א' כ לט). ר' יוחנן אמר ממי למד ממוציא שם רע, שנאמר "וענשו אותו מאה כסף"

² זה לשון הרמב"ם (שם):

"אמרו ז"ל על מרע"ה, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאים, ובא בשלמה ויחכם מכל אדם, אמרו ולא ממשה, כי הוא רוצה באמרו מכל האדם מכל אנשי דור

”ואמר הקדוש ברוך הוא לא ככר וכו’ לפי שמהידוע שבכל הסרת איזה דבר רע צריך להסיר הסיבה וממילא יתבטל המסובב... בביטול השורש יפלו מעצמם הענפים. אבל אם תכרות הענפים יש לחוש פן יחזור שורש פורה ראש ולענה להצמיח הענפים. כך אמר הקדוש ברוך הוא שעיקר כפרה זו היא על השורש, דהיינו על הדבר אשר היה סיבה על כל העבירות האלו וזהו רוב הזהב וחמדת הממון הביאם לידי מעשה זה... ועל כן צוה ליתן מחצית השקל לכפר על החומד ממון שלעולם אין בידו יותר מן המחצית, כמו שאמרו חז”ל (קהלת רבה א יג) יש בידו מנה מתאוה מאתים יש בידו מאתים מתאוה לארבע מאות, נמצא שלעולם אין בידו יותר מן מחצית השקל”.

הקב”ה מלמד את משה רבנו את שורש הבעיה - עם ישראל באותו הדור שקע בחמדת הממון. ”אין ארי נוהם אלא מתוך קופה של בשר”⁴, דווקא המלאות והחמדה הם שיצרו את החטאים. תאות הממון הייתה השורש לכל העבירות החמורות בהן חטא בשעת עשיית העגל. אדם בעל חמדת ממון תמיד רואה שכביכול יש לו מחצית ממה שהיה יכול להיות לו, אם יש לו מאה הוא רוצה מאתיים וכן הלאה. לכן בא הקב”ה ומלמד את משה, שיתנו כל אחד את מחצית השקל, שיוותרו על התחושה שיש להם רק מחצית מהראוי, וימסרו את חמדה זו לשמיים, למקום הקודש. גם כשעם ישראל היה משופע בממון⁵, בכל זאת עסקו בהגדלת נכסיהם, כדברי רש”י (שמות פרק טו פסוק כב):

”ויסע משה את ישראל מים סוף - הסייען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, שנאמר (שיר השירים א יא) ”תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף”, לפיכך הוצרך להסייען בעל כרחם”.

על מנת למנוע הדרדרות רוחנית נוספת צריך לטפל בשורש של כל התאוות והחטאים שהוא חמדת הממון, הרגשת החוסר, אי השלמה עם מה שיש לאדם. חוסר בהכרת הטובה שיש לאדם יכולה להיות סיבה להידרדרות גדולה. לכן באה פרשה זו ללמדנו שעל מנת לכפר על נפשנו ולתקנה עלינו לחיות מתוך הכרת טובה על כל הטוב שהקב”ה משפיע לנו ולא לחפש את החוסר.

ולא די להם זה אלא סיפרו בפייהם הדבר כמוציא שם רע על קונו ואמרו ”אלה אלהיך” ולא ה’ פעל כל זאת את ענין העליה ממצרים. וכשאמר הקדוש ברוך הוא למשה ”ונתנו איש כופר נפשו” היה מסופק על איזה עוון מארבע עבירות אלו יהיה כופר נפש אם על עבודה זרה או על שפיכות דמים, או על גילוי עריות, או על לשון הרע...

דעת ר’ יהודה בר אילעי הוא, שמשה חשב מסתמא כופר זה יהיה על עבודה זרה ואז יהיה ודאי ככר כסף שלם... על כן מביא ראיה מן פסוק והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול, והיה כופר על ששלח איש חרמי מיד, והוא מלך ארם שאמר אלהי הרים ה’ ולא אלהי עמקים (מלכים - א כ כח) והוא שכחש בה’ ויאמר לא הוא משגיח בשפלים כלל אלא שכינתו בגבהי מרומים והיה זה גם דעת עושי העגל, ומאחר שמצינו שם פדיון נפש ככר כסף אם כן ודאי גם כאן, מה שחשב משה שמא רצה ה’ מכל אחד ככר שלם הוא בעבור חטא עבודה זרה.

אמנם דעת ר’ יוסי, שמשה חשב שכופר זה הוא על לשון הרע וקול ענות של חרופים שהוציאו שם רע על הקדוש ברוך הוא ואמרו ”אלה אלהיך” בדרך שנתבאר למעלה.

ודעת ריש לקיש הוא, שמשה חשב שכופר זה הוא על גילוי עריות לכך אמר מן האונס אתה למד. ומה שאמר ואנחנו אנחנו את דיבור ”לא יהיה לך”, לפי שאמרו חז”ל (מכילתא יתרו פרשה ח) שהדברות היו חמש מול חמש, לא יהיה לך כנגדו לא תנאף וכו’... ולפי זה הא בהא תליא לפי שעברו על ”אנכי ה’ אלהיך” עברו גם על ”לא תרצח” ולפי שעברו על ”לא יהיה לך” עברו גם על ”לא תנאף”, כי את זה לעומת זה נצטוו.

ודעת רבי יהודה בר סימון, שמשה חשב שמא כופר זה הוא על שפיכות דמים שהרגו את חור כשור נגח שהמית עבד”.

משה סבר שמדובר באחת משלושת העבירות החמורות או לשון הרע ששקולה כנגד שלושתן³. אמנם חידש לו הקב”ה כי אכן חטאו בכל העוונות החמורים הללו, אך כאשר מכפרים על חטא צריך שהכפרה תכפר על הסיבה שגרמה לחטא ולא רק על החטא שיצא בפועל. וכך חותם הכלי יקר את חידושו:

³ תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טו עמוד ב

⁴ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב עמוד א

⁵ כדברי הגמרא (תלמוד בבלי מסכת בכורות דף ה עמוד ב): ”שאיין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה והבה של מצרים”.

את אותו הקלקול של חטא העגל רותם המן לקטרוג על ישראל. המן שוקל עשרת אלפים ככר כסף על מנת לקנות את ישראל לעבדים לו. מדוע דווקא עשרת אלפים ככר כסף? סכום זה עולה לחשבון מחצית השקל של ישראל, שהיה תיקון לחטא העגל. חטא זה היה חטא בתאוות ממון, עליו נענשים במכירה לעבדות. המן רצה לעורר שוב קטרוג על חטא העגל ולכן הזכיר את הקלקול במה ש'אין אדם מת וחצי תאוותו בידו'. לכן אומרת אסתר "ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי", ישנה הצדקה להימכר לעבדות לשם תיקון חטא זה, אבל חלילה לא להימכר להשמדה.